ՄԱՐԻՆԵ ԲՈԳԴԱՆՅԱՆ

ՁԵՎԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ ԼԵԶՎԻ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Հայտնի է, որ ձևական քերականության առաջացումը կապված է ավանդական դպրոցական քերականության թերությունների հաղթահարման, լեզվաբանության նորագույն նվաճումները նրա մեջ կիրառելու, դպրոցական քերականության և գիտական լեզվաբանության մեջ եղած խզումը վերացնելու այն փորձերի հետ, որ լայն ծավալ են ստանում XX դարում Ռուսաստանում[1]:

Բանն այն է, որ դպրոցական քերականությունը մինչ այդ շփոթում էր տրամաբանական և քերականական կարգերը, խառնում համաժամանակյա և տարաժամանակյա հայեցակետերը, անտեսում բանավոր խոսքի ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը:

XX դարի սկզբին ռուս քերականության մեջ կար երեք հիմնական ուղղություն

1. տրամաբանական-քերականական Ֆ. Ի. Բուսլաևի ղեկավարությամբ,
2. հոգեբանական-քերականական Ա. Ա. Պոտեբնյայի ղեկավարությամբ,
3. ձևական-քերականական Ֆ. Ֆ. Ֆորտունատովի ղեկավարությամբ:

Եթե տրամաբանական քերականության ուղղությանը բնորոշ էր քերականական կանոնների և նորմերի բխեցումը տրամաբանական օրենքներից, ինչպես, օրինակ բառը սահմանվում էր հասկացության զուգադրությամբ, ապա հոգեբանական քերականության ներկայացուցիչները քերականական փաստերն ու կարգերը կապում էին ոչ թե տրամաբանական, այլ հոգեբանական կարգերի հետ: Օրինակ գոյականը սահմանվում էր որպես խոսքի մաս, որի մեջ համակցվում էին առարկաների մասին հոգեբանական պատկերացումները քերականական սեռի, թվի, հոլովի պատկերացումներով:

Ձևական քերականությանը բնորոշ էր քերականական ձևի (բառաձևի և բառակապակցության ձևի) առաջնություն տալը: Բառերը դասակարգվում են ըստ ձևի առկայության և բացակայության, որի արդյունքում էլ սահմանվում է բացասական ձև հասկացությունը: Նախադասությունները սահմանվում են

[1] Հմմտ. Գ. Բ. Զահուկյան, Լեզվաբանության պատմություն, հատ. 2, Եր., 1962, էջ 155:

որպես բառակազմության ձևեր, իսկ քերականությունը անցողությունը որպես գիտություն բառերի և բառակազմությունների ձևերի մասին:

Ընդ որում, եթե տրանսցենդենտալ և հոգեբանական քերականությունները եվրոպական մեծագույն ուներին, ապա ձևական քերականությունը մեծամասամբ մոռացվեց: Նրա հիմնադիրը Ֆ. Դորոտեանսոնն էր, որը ձևական մոտեցումը զուգակցում էր լեզվի հոգեբանական ըմբռնման հետ: Հետագայում ձևական քերականության ներկայացուցիչները փորձում էին լեզուն նկարագրել ըստ արտաքին ձևական կողմի: Ցեկնակետ դարձնելով ձևը: Ի տարբերություն տրանսցենդենտալ և հոգեբանական ուղղությունների ներկայացուցիչների, որոնք ընդհանուր սեռերն էին ճշգրտում բոլոր լեզուների վերլուծության համար, ձևական քերականության ներկայացուցիչները ավելի մեծ ուշադրություն էին դարձնում առանձին լեզուների նկարագրությանը:

Այսպիսով, XIX դարի երկրորդ կեսին և XX դարի առաջին քառորդին տրանսցենդենտալ քերականության քննադատության հետևանքով, որը սկսվել էր դեռևս Պոտեբնյայի կողմից, առաջանաբար «գիտական» է սկսում համարվել միայն ձևական քերականությունը, որը հակադրվում էր ոչ միայն տրանսցենդենտալ քերականական հասկացողին, այլև Պոտեբնյայի շարահյուսական տեսությանը[2]: Այս ժամանակաշրջանում ռուս քերականությունը, հատկապես դպրոցական քերականությունը գտնվում էր Ֆ. Բուսլաևի գիտական և մեթոդական հայացքների ազդեցության տակ: Նրա քերականական հայացքների քննադատության հետևանքով ռուս քերականության մեջ, որպես նոր ուղղություն, ի հայտ եկավ ձևական քերականությունը: Մյուս կողմից այս շրջանում քերականական տեսությունը զարգանում էր մեծ մասամբ հին ռուսերեն նյութ վրա, իսկ ժամանակակից ռուսերենի նյութը գրեթե դուրս էր մնում հետազոտությունից: Սա նույնպես ոչ ցանկալի երևույթների աղբյուր էր դառնում[3]:

Դեռևս XIX դարի սկզբին գիտական լեզվաբանությունն ու դպրոցական քերականությունը դիտարկվում են որպես առանձին բնագավառներ: Ընդունվելով տարբեր ազգային բանասիրական ավանդույթներում այդ մոտեցումը ամրապնդում է իր դիրքերը ընդհուպ մինչև XIX դարի կեսը, չնայած սկսած XIX դարի վերջից և XX դարի սեռքից այն արդեն ենթարկվում է սուր քննադատության: Արդեն XIX դարի առաջին քառորդում գիտական լեզվաբանությունը հիմնվում էր լեզուների պատմահամեմատական և տիպաբանական հետազոտության վրա: Բնականաբար, որպես առանձին գիտակարգ այն ուներ իր տերմինաբանական հասկացողը, որը ոչ մի կապ չուներ դպրոցական քերակա-

---

[2] Հմմտ. А. И. Белов, Поливановский как лингвист и методист, М., 1958, с. 206.
[3] Հմմտ. А. И. Белов, ук. соч., с. 6.

նության հետ: Այսպիսով, առաջացավ լեզվի մասին երկու գիտություն. առաջինը հիմնարար, տեսական և երկրորդը հասարակական լեզվագործածությունը ղեկավարող: Այս երկու գիտակարգերը որոշակի հարաբերության մեջ էին գտնվում միմյանց նկատմամբ: Համեմատական քերականությունից վերցված փաստերի ամբողջությունը ներկայացվում էր առաջին հերթին լեզվի իմաստային և հնչյունական կողմերի փոխհարաբերության վերլուծությամբ[4]:

Այսպիսով, գիտական քերականության և դպրոցական քերականության միջև ի հայտ եկան հակասություններ, քանի որ դպրոցական քերականության հիմքում ընկած էր Բուսլաևի քերականական համակարգը:

Թերևս Ֆորտունատովն առաջինն էր լեզվաբանության պատմության մեջ, որը փորձեց վերացնել գիտական և դպրոցական քերականությունների անջրպետը ի հաշիվ դպրոցական քերականության մեջ համեմատական լեզվաբանության գաղափարների կիրառման:

Փորձելով պարզել, թե ո՞րն է ելքը, ինչի՞ց պետք է սկսել դպրոցում քերականության ուսումնասիրությունը, ինչպե՞ս դյուրին դարձնել լեզվի քերականական կանոնների ըմբռնումն ու յուրացումը՝ Ֆորտունատովը գալիս է այն եզրակացության , որ.

«1. Միջնակարգ դպրոցում ռուսերենի քերականության ուսումնասիրությունը սովորողների կրթության համար տալիս է զգալիորեն ավելի քիչ բան, քան այն պետք է տար աշակերտների կողմից ձեռք բերված գիտելիքների գնահատման դեպքում, անշուշտ, ոչ թե ինչ-որ այլ տեսանկյունից, այլ կապված այն նպատակների հետ, որոնք իր առջև դնում է միջնակարգ դպրոցը:

2.Մայրենի լեզվի քերականության ուսուցումը ներկայումս տալիս է շատ անցանկալի արդյունքներ այն առումով, որ սովորողների մոտ լեզվական փաստերի և երևույթների մասին հասկացությունների խառնաշփոթ է մտցնում ընդհանրապես, և այդ պատճառով այն հաճախ նողկանք է առաջացնում լեզվի տեսական ուսումնասիրության նկատմամբ »[5]:

Քննադատելով դպրոցական քերականությունը Ֆորտունատովը ուղղագրությունը առանձնացնում է քերականությունից, քանի որ սխալ է համարում այն կարծիքը, թե մայրենի լեզվի քերականության ուսուցումը դպրոցում անհրաժեշտ է ուղղագրության տիրապետման համար[6]:

Որպես հաջորդ թերություն նա հիշատակում է լեզվի հնչյունների և տառերի շփոթումը, կենդանի, բանավոր խոսքի մշտական շփոթումը գրքային

---

[4] Б. А. Ольховиков, Теория языка и опыт грамматического описания в истории языкознания, М., 1985, с. 171.

[5] Ф. Ф. Фортунатов, Избранные труды, т. 2, 1957, с. 430.

[6] Ф. Ф. Фортунатов, .ук. соч., с. 431.

լեզվի հետ, ինչպես նաև վանկարար և ոչ վանկարար հնչյունների տարբերությունների և վանկ հասկացության սահմանման անտեսումը:

Բացի այդ, նա նշում է նաև համաժամանակյա և տարաժամանակյա հայեցակետերը խառնելու մասին:

Այնուհետև, խոսելով բառի քերականական կազմի մասին, նա գալիս է այն եզրակացությանն, որ բառի կազմում հիմքի և վերջածանցի գոյության գիտակցումը աշակերտներին կմղի լեզվական երևույթների նկատմամբ գիտակցական վերաբերմունք ունենալուն:

Ֆորտունատովը հիշատակում է նաև առանձին բառերը և բառերով ու շառերի կապակցություններով արտահայտված քերականական կարգերը շփոթելու մասին, որից էլ նա բխեցնում է դպրոցական քերականության մեջ խոսքի մասերի ոչ ճիշտ սահմանումները[7]:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ Ֆորտունատովը, երիտքերականության Մոսկվայի դպրոցի ներկայացուցիչ լինելով, պատմահամեմատական լեզվաբանությունը համարում էր ընդհանուր լեզվաբանության մի մասը[8]: Այսինքն նրա հետաքրքրությունների շրջանակը ներառում էր ինչպես հնդեվրոպաբանությունը, այնպես էլ ընդհանուր լեզվաբանությունը[9]:

XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբներին Ռուսաստանում Մոսկվայի, Կազանի, Խարկովի համալսարաններում երևան են գալիս խոշոր լեզվաբանական դպրոցներ: Դրանց մեջ առաջնային տեղ է գրավում Մոսկվայի լեզվաբանական դպրոցը կապված Ֆ. Ֆ. Ֆորտունատովի գիտական և մանկավարժական գործունեության հետ, որը իսկայական ազդեցություն է ունեցել ամբողջ համեմատական լեզվաբանության զարգացման վրա, ինչպես Ռուսաստանում, այնպես էլ արևմուտքում: Ֆ. Ֆ. Ֆորտունատովի աշակերտների անունների հետ է կապված Ռուսաստանի բոլոր մյուս լեզվաբանական կենտրոններում համեմատական լեզվաբանության ձևավորումը: XIX դարի վերջին մոսկովյան (Ֆորտունատովյան) դպրոցը ստանում է միջազգային լայն ճանաչում, քանի որ այստեղ Ֆորտունատովի մոտ են գալիս սովորելու արտասահմանյան գիտական շատ կենտրոններից, այդ թվում այնպիսի հայտնի երկրներից, ինչպիսիք են Գերմանիան և Ֆրանսիան»: Ինչպես լիովին արդարացիորեն նկատել է Ֆ. Մ.

---

[7] Ф. Ф. Фортунатов, ук. соч., с. 441-446.

[8] Т.А. Амирова, Б.А. Ольховиков, Ю. В. Рождественский, Очерки по истории лингвистики. М., 1975, с. 445.

[9] Նույն տեղում:

Բերեզինը, «Ֆորտունատովի գաղափարների ազդեցությամբ զարգացավ Եվրոպայի լեզվաբանական միտքը XIX դարի վերջին»[10]:

«Հենց այս ժամանակ քերականության բնագավառում երիտասարդ գիտական շարժումը, դեն նետելով դարավոր հիմքերը, պատերազմ հայտարարեց քերականության մեջ տրամաբանական-հոգեբանական կարգերի գերիշխանությանը: Որպես քերականական պարապմունքների էություն այն առաջին պլան մղեց բառերի և բառակապակցությունների ձևերի դիտարկումը, որպես միակ ընդունելի տարբերակ առաջ քաշեց բառերի դասակարգումն ըստ ձևական հատկանիշների»[11]:

Լեզվական երևույթների հանդեպ ձևական-քերականական տեսակետը տիրաբար և վճռականորեն հայտարարում է իր մասին և ուշադրություն պահանջում:

Փաստի առաջ կանգնելով ուսուցչական միտքն ամենից առաջ փնտրում է խելացի արդարացում այն իրավունքների, որոնց հավակնում է ֆորմալ մեթոդը դպրոցում: Որպեսզի կարողանաս համոզել մյուսներին, անհրաժեշտ է, որ ինքդ համոզված լինես հինը նորով փոխարինելու նպատակահարմարությանը:

Բոլոր տեսակի հարկադրանքները, որքան էլ նրանք օժտված լինեն արտաքին հրամայողական ուժով, իհարկե, այստեղ երկրորդական դեր են խաղում, վերջին հաշվով նրանք չէ, որ կորոշեն դպրոցում քերականական նորությունների ճակատագիրը[12]:

Հայտնի է, որ արդեն XIX դարի առաջին քառորդում «գիտական լեզվաբանությունը» միանշանակ ընկալվում է որպես լեզուների պատմահամեմատական և տիպաբանական հետազոտության հիման վրա զարգացող գիտակարգ: Այս գիտակարգը, անկախ դպրոցական քերականությունից, մշակում է տերմինահամակարգ և գործառական հասկացությունների իր ապարատը, օրինակ լեզվական տիպեր և նրանց հատկանիշներ, լեզվաընտանիքներ և լեզվախմբեր, հնչյունական համապատասխանություններ և հնչյունական օրենքներ, ձևաբանական համապատասխանություններ, գիտական ստուգաբանություններ և վերականգնումներ ընդհանուր, մասնավոր և այլն: Ավելին, համեմատական քերականությունը մեծ ազդեցություն է գործում գործնական դպրոցական քերականության վրա, որով տեսակային զարգացում է ստանում քերականական նկարագրությունը, որը նախկինում լեզվի ուսուցման և

---

[10] Ф. М. Березин, Очерки по истории языкознания в России (конец XIX – начало XX в.), М., 1968, с.31.

[11] А. И. Павлович, Между Сциллой и Харибдой. Р. ЯШ, 1923, 1, с. 9.

[12] А. Стремнин, Программатическое направление и школьная действительность, Русский язык в школе /1919-1922/, 1923, 1, с. 22.

հասարակության ներկայիս դասակարգության միջոցով դրսևորվում է հասարակական ներգործության հարաբերության ամբողջությունը։ Դասակարգային ներգործության հասկացությունը և տարբերակման տվյալների նեղմտումը հարազատության ձևավորման մեջ դառնում է հասարակական նպատակների վերանորոգման։ Արդյունքում, եթե մեծամասնի մեկնաբանման տեսանկյունից ներգաղթական ամբողջությունը ստացավ Նորմալ շեղանկյունաձև անկյունը [2]։

Ընդհանուր, մոտեցում հարց նեղմտում ունեցողությանի հասկանալ նիստերությունների ազդեցությունը և հետևում ստեղծ լուսաբանվ մեծորդա տուսաբանի ավելի ոչշտ հասկանալիության համար Նորմալացնելը ունի դրեթ նվազում շեղանկյունքանը։

Հարց է ելնում, որ հայերեն նվազում շեղանկյունքներ սուսքանում նախադրյալները նույնաբա դրեթ նույնն են։ Ցանկալ է նվազում շեղանկյունքը տեսակ է հանդիպում։ Դա հանդիպում է Ստ. Պալասանյանի զրույցանական շեղանկյունքում։ Վ. Ներսիսյանը նույնաբա նկատում էր հեղինակում ասելիքը վրտանում շեղանկյունքում, որը անգամ է հանդիպում նաև հարցի ստորաբաժանումներին։

---

[2] Տ. Ա. Սանդուխտ, նշ. աշխ., էջ 171.